

*Наталія Василівна Лощинська,
кандидат філологічних наук,
старший науковий співробітник
відділу інформаційно-комунікаційних технологій
Інституту інформаційних технологій
Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського
ORCID: 0000-0001-6535-5863
e-mail: Loschynska@gmail.com*

РЕДАКЦІЙНА ПОЛІТИКА ЖУРНАЛУ «ЧЕРВОНИЙ ШЛЯХ» (ЗА МАТЕРІАЛАМИ ВІДДІЛУ ПЕРІОДИКИ НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО)

Мета роботи. На прикладі літературно-наукового журналу «Червоний шлях», добірка якого зберігається у фондах відділу періодики Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, визначити роль і місце періодичних видань у громадсько-політичному та культурно-мистецькому просторі України 1920–1930-х років. Встановити склад редакційної колегії часопису в різні періоди його функціонування, висвітлити основні аспекти та напрями діяльності головних редакторів журналу «Червоний шлях» та окреслити їхній вплив на редакційну політику видання. **Методологія розвідки** базується на застосуванні компаративного та наративного методів наукового дослідження, комплексне поєднання яких сприяє визначенню характерних особливостей та закономірностей у діяльності періодичних видань України на соціально-політичному тлі 20–30-х років ХХ ст. **Наукова новизна** полягає в залученні до наукового обігу нового джерельного матеріалу, що дозволив персоніфікувати склад редакційної колегії журналу «Червоний шлях» на різних етапах його розвитку, визначити редакційну політику видання, актуалізувати чинники, які впливали на зміст та склад журналу, встановити його значення для розвитку процесів українізації 1923–1929 рр. **Висновки.** За початковим задумом радянської влади журнал організовувався з метою задоволення культурних потреб «широких народних мас», а реально офіційні кола прагнули спрямувати його на досягнення власних політичних цілей. І лише завдяки зусиллям редакторів та авторів, які своєю працею забезпечували високий престиж часопису, він став гідним репрезентантом українського національного відродження. Історичне минуле та сучасність українського народу, особливості його політичного життя, художні новинки – як вітчизняні, так і зарубіжні, переклади, хронікальні та наукові матеріали, бібліографія – ось рубрики, які утверджували «Червоний шлях» як активного будівничого суспільно-політичного і мистецького життя України.

Ключові слова: «Червоний шлях», літературно-мистецька періодика, літературний процес, редакційна колегія.

Актуальність теми дослідження. На кожному з етапів історичного процесу ХХ ст. преса виконувала як об'єктивну, так і суб'єктивну функції популяризатора громадсько-політичної думки, нових філософських ідей, наукових досягнень, мистецьких рухів. Визначення ролі та місця періодичних видань у громадсько-політичному, культурно-мистецькому житті народу є складною, багатоаспектною та малодослідженою, отож актуальною проблемою. Для віками позбавлених державності українців, що зберегли свою національну самобутність, вона набуває особливої ваги.

Аналіз досліджень і публікацій. Основним джерелом для встановлення об'єкта запропонованої розвідки став довідник «Періодичні видання УРСР 1918–1950 рр.: бібліографічний довідник». Фаховими працями про українську журналістику, що стали теоретико-методологічним підґрунтям даного дослідження, є монографії М. Д. Бернштейна «“Основа” і літературний процес кінця 50–60-х рр. ХІХ ст.», П. М. Федченка «Преса та її попередники», І. І. Дорошенка «Українська журналістика і критика у ІІ пол. ХІХ ст.». Особливо багато зробив для розвитку цього напрямку В. І. Півторадні, опублікувавши ряд вагомих за своєю джерельною базою студій про перші радянські періодичні видання: «Журнал “Буяння” (1922)», «Стежками літературної юності: гортаючи журнали 20–30-х років», «Проза в журналі “Шляхи мистецтва”». Відсутністю ідеологічної складової характеризуються діаспорні дослідження А. Животка «Історія української преси» та Д. Донцова «Дві літератури нашої доби». Серед сучасних праць заслуговують на увагу, зокрема, такі: А. Волобуєва «Тематичні особливості літературно-художньої періодики Києва 1918–1941 рр.», Л. Рева «Літературно-художня періодика: історико-критичний ескіз», Т. Опришко «Українська літературно-художня періодика в УРСР (1921–1934): бібліотечно-бібліографічна реконструкція, напрями розвитку, специфіка функціонування», О. Орлик «Журнальні видання 20–30-х років ХХ ст. як джерело досліджень видавничої справи в Україні», О. Іванова «Літературно-мистецька періодика в соціально-комунікаційному просторі України початку ХХІ ст.».

Мета дослідження. На прикладі літературно-наукового журналу «Червоний шлях», добірка якого зберігається у фондах відділу періодики Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, визначити роль і місце періодичних видань у громадсько-політичному та культурно-мистецькому просторі України 1920–1930-х років. Встановити склад редакційної колегії часопису в різні періоди його функціонування, висвітлити основні аспекти та напрями діяльності головних редакторів журналу «Червоний шлях» та окреслити їхній вплив на редакційну політику видання.

Виклад основного матеріалу. Концепція журналу «Червоний шлях» була детально продумана вищими партійними колами України, а його вихід – заздалегідь спланованим. Перший секретар редакційної колегії Ю. Озерський писав

у листі до українського письменника Олеся Досвітнього: «Журнал має характер літературно-художнього місячника, що своїм розміром наближався би «Красной нови» («Красная новь» – радянський літературний часопис, що виходив у Москві в 1921–1941 рр., перший «товстий» літературний журнал після революції. – *Н. Л.*). Це є здійснення того завдання, яке вже давно поставили собі відповідні політичні кола» [1].

Першим головним редактором видання став Г. Гринько. У своєму листі до П. Ладана, керівника видавництва «Космос», він, зокрема, зазначав: «З кінця цього року починає виходити в Харкові під мою редакцією літературно-науковий і соціально-політичний журнал «Червоний шлях» на українській мові. Ми перший раз беремось за збудування щомісячного журналу. Наші політичні органи надають цій справі серйозного значення, і треба зробити все, щоб справа не провалилась» [2].

Як відомо, ключовим фактором успіху будь-якого видання є склад його редакційної колегії. Щодо «Червоного шляху», то постійні маніпуляції зі співробітниками та керівниками дестабілізуюче впливали на провідну лінію видання. Необґрунтовані службові переміщення не давали зосередитись на роботі, позбавляли впевненості в завтрашньому дні, послаблювали почуття відповідальності.

Перші п'ять номерів побачили світ за головування в редакційній колегії Г. Гринька. Від № 6 за 1923 р. до № 1 за 1925 р. головним редактором був О. Шумський, членами редколегії стали П. Тичина, В. Блакитний, С. Пилипенко, М. Хвильовий, П. Панч. Із 1925 до 1927 рр. у редакції вже не було Г. Гринька й В. Блакитного, натомість з'явився М. Яловий. У 1927 р. «Червоний шлях» виходив під керівництвом В. Затонського, членами редколегії були В. Коряк, П. Панч, М. Куліш, С. Пилипенко, П. Тичина, А. Хвиля, О. Шумський, В. Юринець. Але вже починаючи з № 2 з редколегії зникає О. Шумський, а з № 4 до роботи постають І. Кулик та М. Скрипник. Із № 2 за 1930 р. керівництво журналу перебирає на себе Н. Калюжний. Склад редколегії звужується. З попередніх співробітників лишилися В. Коряк, І. Кулик, П. Панч, С. Пилипенко, П. Тичина, від 1931 р. до них приєдналися А. Річицький та І. Микитенко. У 1933 р. відповідальним редактором став звільнений раніше М. Яловий. Із № 7 редколегію у складі Д. Галушки, Остапа Вишні, Г. Епіка, П. Панча, П. Тичини, М. Ткача, Н. Чередника очолив І. Кириленко. У цьому калейдоскопі було й кілька постійних імен. С. Крижанівський, відомий український літературознавець, а в 1920–1930-х роках – постійний дописувач журналу, згадував: «Співредактором по прозі з самого початку існування журналу був Панч, по поезії – Тичина. Мінялись редактори, секретарі, члени редколегії, співробітники. Незмінними протягом багатьох літ лишалися ці двоє. Він (Панч. – *Н. Л.*) ніс на собі весь тягар технічний – читав рукописи, верстки, правив коректуру. Єдиною людиною, яка в моїй уяві цілком асоціювалась із самим журналом, був П. Панч» [3, с. 28].

З різних причин КП(б)У маніпулювала людьми, що працювали в «Червоному шляху», своїми незліченними постановами призначаючи одних і звільняючи інших. Як правило, офіційна причина формулювалася так: «з метою ідеологічного підсилення редакції». Понад усе партійні наглядачі боялися виявів незалежного мислення і пильно стежили за тим, щоб ніхто не збочив з «червоного шляху українського культурного будівництва». Буржуазний націоналізм карався як найсуворіше. Уже тільки той факт, що троє головних редакторів у минулому були членами партії боротьбистів (Н. Калюжний, Г. Гринько, О. Шумський), давав широкий простір для оргвисновок.

Боротьбисти більш ніж критично ставилися до інших партій та політичних угруповань. Директорію вони звинувачували у зловживанні владою, більшовиків – в обмеженні національних свобод. Протягом усього періоду існування боротьбисти виступали як національно свідомо українська партія, znana своїми вимогами стосовно рівноправних стосунків між УСРР і РСФРР.

У 1923 р. М. Скрипник писав у «Червоному шляху»: «Взагалі інтелігенція, а також селянство і міщанство і досить широкі верстви робочих – вся ця більшість місцевого населення України з перших кроків революції була під всезростаючим впливом різних партій соціал-патріотизму української фарби» [4 (1923, № 2, с. 58)].

Прагнучи набути популярності, більшовицька влада призначала на деякі відповідальні пости колишніх боротьбистів, але це було можливим лише до 1932 р., коли почалося нещадне цькування будь-яких проявів національної свідомості. У цей рік було сфабриковано справу боротьбистів, і більшість з них – знищено. Відтоді в радянських курсах пожовтневої історії вони характеризувались як вороги народу й контрреволюціонери.

Троє головних редакторів «Червоного шляху» свого часу обіймали посаду наркома освіти – Г. Гринько, О. Шумський, В. Затонський. Саме завдяки авторитетному впливові О. Шумського журнал було звільнено від попередньої цензури.

Г. Гринько обіймав посаду наркома до свого призначення головним редактором «Червоного шляху». Характеристику його діяльності увиразнює промовистий факт, наведений тогочасним членом ЦК КП(б)У М. Поповим: «Восени 1922 р. керівника Наркомосу тов. Гринька, що намагався проводити передні партійні директиви, особливо директиви ЦК РКП(б) про українізацію, було знято» [5, с. 273].

За надто покvapливе проведення українізації діяльність Г. Гринька припинилася вже на № 5, але й за такий короткий час головний редактор часопису встиг чимало зробити для нового видання. Зокрема, він намагався охопити всі найважливіші аспекти багатогранного українського та міжнародного життя. У листі до відомого українського журналіста П. Ладана, у той період очільника українсько-американського видавничого товариства «Космос», Г. Гринько

писав: «Щодо «Червоного шляху», то я намагаюсь поставити журнал, який був би позбавлений традиційної обмеженості тем, сюжетів, інтересів. Через те я особливо вдячний «Космосу» і вам особисто за налагоджування зв'язків з письменниками Європи і Америки» [2].

Після звільнення з посади наркома Г. Гринько продовжував робити все можливе для проведення дерусифікації. На одній з нарад ЦК КП(б)У він констатував, що державний апарат «згори до низу функціонує російською мовою, за дуже незначними винятками» [5, с. 275]. На думку В. Півторадні, Г. Гринькові цілковито належить заслуга видання «Червоного шляху» українською мовою. У партійного керівництва була ідея зробити часопис двомовним. Але Гринько наполягав саме на україномовному журналі, написавши в доповідній записці секретарю ЦК КП(б)У М. М. Попову таке: «На основі численних бесід у мене склалась думка, що змішаний журнал зустріне негативне ставлення серед українських кіл. Навпаки, літературно-художній журнал український може розраховувати на певний успіх. Тому... він повинен бути українським» [6].

Г. Гринько намагався подолати усталений стереотип ставлення до української мови, як до «мужицької», провінційної. У редакційній статті він особливо наголошував на ролі мови в житті суспільства: «Українська мова являється величезним чинником в процесі творчості нового життя і вимагає невпинного вдосконалення і поширення, щоб збагатити ті потреби, які ставить перед нею культурний підйом працюючих мас» [4 (1923, № 1, с. VI)].

Найсприятливіша атмосфера для результативної діяльності редакційної колегії склалась у «Червоному шляху» під час головування О. Шумського. Саме тоді вільно друкувалися кращі твори найталановитіших українських поетів і прозаїків, які вже невдовзі підпали під заборону: В. Підмогильного, Є. Плужника, Т. Осьмачки, М. Зерова, П. Филиповича, М. Івченка, М. Драй-Хмари, В. Свідзінського, М. Хвильового. Проте вже у травні 1926 р. політбюро ЦК КП(б)У зазірало «крамолу» і постановило вказати редакції на її помилки – на прихильне ставлення до старої формації «європеїзованої української інтелігенції (неокласиків), публікацію «цілковито упадочних, навіть ворожих творів (Підмогильний, Могилянський)». Вирішено було реорганізувати журнал «в напрямку більш витриманого знаряддя поширення марксистського впливу» [7, с. 330].

Публікація творів неокласиків – українських поетів та письменників-модерністів початку ХХ ст. – у «Червоному шляху» була заслугою М. Хвильового. Він відчував, що українізація – швидкоминуче явище більшовицького загравання з масами, коли казав: «Треба, щоб такі хлопці, як Любченко, Яновський, Сенченко, Дніпровський та ін., конче вступили до партії. Їм більше дадуть прав, і ми більше встигнемо зробити» [8, с. 40]. Він і сам намагався зробити якомога більше, використовуючи посадові можливості члена редколегії. У листах до М. Зерова М. Хвильовий запрошує його до участі в роботі часопису: «Христом Богом про-

шу: оживіть наш журнал. Не можна ж в кожному номері пускати Доленга (Доленго, справж. – Клоков Михайло Васильович, поет і літературний критик. – Н. Л.). Доки я числюсь у складі редакційної колегії, доти Ви найдете в ньому місце для своїх творів. Спроби зробити «Червоний шлях» марксистськи витриманим журналом поки що й залишаються спробами» [9, с. 844].

Прокомуністичний письменник В. Коряк, оцінюючи роботу «Червоного шляху» та не називаючи імен, прозоро натякав: «Цей журнал не лише об'єднав усі живі творчі сили радянської літератури (що було добре), але й поволі зробився рупором (а це вже негаразд) своєрідної смички пролетписьменників зі старими літературними фахівцями, які почали виявляти цілком виразні агресивні тенденції щодо захоплення у коло свого впливу пролетписьменників» [10, с. 5].

У 1926 р. журнал неодноразово ставав об'єктом для обговорення в ЦК КП(б)У. На червневому пленумі політбюро О. Шумський був виставлений у ролі звинуваченого, змушеного виправдовуватись і каятись. Активний противник українізації старий більшовик К. Кіркїж категорично заявив, що редагований О. Шумським журнал не вартий уваги, бо за цілий рік там видрукувана «лише одна стаття про ленінізм, та й то в жовтневі дні» [11]. Своєю чергою, О. Шумський рішуче відстоював свою точку зору, звинувативши партію в ігноруванні проблем українського культурного життя: «Вже більше року йде дискусія про шляхи розвитку української літератури, а по суті цілого суспільного історичного процесу... Партія, що живе російською культурою й провадить своє внутрішнє життя в російській мові, стоїть осторонь і не бере участі в цьому процесі» [12]. Як і Г. Гринько, він відверто заявляв, що більшість комуністів з прихованою іронією сприймають українізацію, чинячи їй глухий опір: «Спитаєм себе чесно: чи багато старих партійців вивчило за цей рік українську мову, познайомилось з історією України? Я щось жодного імені не можу назвати» [12].

Долі О. Шумського та М. Хвильового як співробітників «Червоного шляху» після червневого пленуму були вирішені. Не допомогли ані відречення від попередніх позицій, ані покаянні листи. Удар по шумськизму-хвильовизму став ударом по всіх національно налаштованих українських митцях. М. Скрипник висловив про це власну думку: «“Червоний шлях” був у літературі інкубатором, який під покровом імені головного редактора вигрів ваплітівські думки-курчата, аж поки вони не поросли пір'ям і почали на власну руку цвірінкати у різноманітних ваплітівських зошитах. Перед суспільною думкою виникали питання, чи буде те виділення ваплітівців в окремий часопис дійсною сецесією¹ від “Червоного шляху”, що на його чолі став О. Шумський» [13, с. 55].

Замість О. Шумського відповідальним редактором було призначено В. Затонського, слухняного функціонера, який у цей час до українських проблем

¹ Сецесія (лат. *secession* – «вихід», від *secede* – «відходжу») – відірвання, відокремлення, вихід частини з цілого.

ставився індиферентно. Під час його редакторства в 1927–1930 рр. діяльність журналу не зазнала суттєвих змін. Деякий час «Червоний шлях» працював на потенціалі, накопиченому в попередні роки, а обережний В. Затонський інертно плыв за течією, не проявляючи, якщо цього не вимагали, власної ініціативи.

З кінця 1920-х років політична ситуація змінювалася таким чином, що особа редактора перестала бути визначальним фактором роботи журналу. Причина полягала в тому, що в той період будь-яка літературна діяльність суворо регламентувалася партійними директивами, зводячи до мінімуму простір для творчої ініціативи митців. Посада керуючого літературно-художнім періодичним виданням втрачала творчу складову і перетворювалася на суто адміністративну. Отож незалежно від того, хто керував редколегією – Н. Калюжний, М. Яловий, І. Кириленко, вони не могли суттєво змінити рівень «Червоного шляху», що неухильно знижувався. В останній рік видання часопису в його редколегії взагалі значились лише двоє працівників – відповідальний редактор І. Кириленко та його заступник Ю. Смолич.

Наукова новизна полягає в залученні до наукового обігу нового джерельного матеріалу, що дозволив персоніфікувати склад редакційної колегії журналу «Червоний шлях» на різних етапах його розвитку, визначити редакційну політику видання, актуалізувати чинники, які впливали на зміст та склад журналу, встановити його значення для розвитку процесів українізації 1923–1929 рр.

Висновки. За початковим задумом радянської влади журнал організовувався з метою задоволення культурних потреб «широких народних мас», а реально офіційні кола прагнули спрямувати його на досягнення власних політичних цілей. І лише завдяки зусиллям редакторів та авторів, які своєю працею забезпечували високий престиж часопису, він став гідним репрезентантом українського національного відродження. Історичне минуле та сучасність українського народу, особливості його політичного життя, художні новинки – як вітчизняні, так і зарубіжні, переклади, хронікальні та наукові матеріали, бібліографія – ось рубрики, які утверджували «Червоний шлях» як активного будівничого суспільно-політичного і мистецького життя України.

В. Затонський свого часу позиціонував «Червоний шлях» як об'єднуючий центр для митців різних поколінь і напрямів, «котрі хочуть і здатні іти по червоному шляху радянського культурного будівництва» [4 (1923, № 1, с. VI)]. Занепад журналу в 1930-ті роки був зумовлений не лише змінами в редколегії, у найтипівіших рисах він став віддзеркаленням того наступу тоталітаризму в усіх напрямках життя, який торкнувся не лише України, але й радянської імперії в цілому.

Список використаних джерел

1. Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Ф. 225. Од. зб. 3. Лист Ю. Озерського до О. Досвітнього.
2. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. Ф. 487. Оп. 1. Спр. 12. Лист Г. Гринька до П. Ладана.
3. Крижанівський С. Ми пізнавали неповторний час. Київ : Рад. письменник, 1996. 202 с.
4. «Червоний шлях» (1923–1936). При посиланні в тексті у круглих дужках вказуємо рік, номер, сторінку журналу.
5. Попов М. М. Нарис історії Комуністичної партії (більшовиків) України. Харків : Пролетарій, 1929. 318 с.
6. Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі – ЦДАГО України). Ф. 487. Оп. 1. Доповідна записка Г. Гринька секретарю ЦК КП(б)У М. М. Попову.
7. Культурне будівництво в УРСР: зб. документів: у 2 т. Київ : Держполітвидав, 1960. Т. 1. 882 с.
8. Ваплітянський збірник. Едмонтон : Мозаїка, 1977. 260 с.
9. Хвильовий М. Лист до М. Зерова // Хвильовий М. Твори: в 2 т. Київ : Дніпро, 1990. Т. 2. С. 844–846.
10. Коряк В. Радянська література першого десятиріччя // Комуніст. 1927. 11 листопада. С. 5.
11. ЦДАГО України. Ф. 1. Оп. 1. Спр. 208. Доповідь Кипріяна Кіркїжа на червневому пленумі Політбюро ЦК КП(б)У 1927 р.
12. ЦДАГО України. Ф. 1. Оп. 1. Спр. 208. Виступ О. Шумського на червневому пленумі Політбюро ЦК КП(б)У.
13. Скрипник М. «Хвильовизм» чи «Шумськізм»? // До теорії боротьби двох культур. Харків : ДВУ, 1928. С. 54–56.

Nataliya Loschynska,

Candidate of Sciences (Philology),

Senior Researcher

of Department of Information and Communication Technologies

of Institute of Information Technologies

of V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine

ORCID: 0000-0001-6535-5863

e-mail: Loschynska@gmail.com

Editorial policy of Chervonyi shliakh magazine (according to materials of Department of Periodicals of V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine)

The purpose of the work. On the example of the Chervonyi shliakh literary-scientific magazine, a selection of which is stored in the fonds of the Department of

Periodicals of the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine, to determine the role and place of periodicals in socio-political and cultural-artistic space of Ukraine of 1920s – 1930s. Specify the composition of the editorial board of the magazine in different periods of its operation, highlight the main aspects and directions activities of the editors-in-chief of the Chervonyi shliakh magazine and outline their influence on the editorial policy of the publication. **The research methodology** is to apply comparative, narrative, historical and sociological methods. It is their combination that allows us to reveal and analyze certain models in the activities of periodicals of the 20s and 30s years of the 20th century. **The scientific novelty** lies in the involvement to scientific circulation of a new source material, which allowed to establish personal composition of the editorial board of the Chervonyi shliakh magazine on different stages of its development, to determine its editorial policy, to update factors that influenced the content and composition of the magazine, to establish the value of the publication for the development of the processes of Ukrainization of 1923s–1929s. **Conclusions.** As it was initially planned by the Soviet authorities, the magazine was organized to meet cultural needs of the “broad masses”, and in fact the official circles strived to aim it to meet its own political needs. And only thanks the efforts of editors and authors, whose work provided a high prestige of the magazine, it became a worthy representative of the Ukrainian national revival. The historical past and present of the Ukrainian people, features of political life, artistic novelties, translations, scientific discoveries, chronicles, bibliography - these are the rubrics that affirmed the Chervonyi shliakh as an active factor in socio-political and artistic life of Ukraine.

Key words: Chervonyi shliakh, literary periodicals, literary process, editorial board.

*Стаття підготовлена 18 грудня 2019 року;
подана до друку 9 січня 2020 року.*